

“У макаренківських закладах широко використовувались різноманітні засоби стимулювання праці вихованців” [4, с. 11] (заробітна плата), у ліцеї цей принцип також існує: учнів, які показали високі здобутки у навчанні, гідно представили заклад на обласному рівні, на День закладу нагороджують преміями та цінними подарунками, що заохочує дітей до наступних звершень і перемог. “Працею можна тільки заохочувати, примушувати до праці не можна”, – писав А. С. Макаренко [2, с. 39]. На нашу думку, лише праця, яка є оціненою, завжди буде приємною і результативною, принесе задоволення людям.

Отже, у Полтавському обласному ліцеї-інтернаті для обдарованих дітей із сільської місцевості імені А. С. Макаренка активно впроваджені і реалізовані принципи й напрями трудового виховання, теоретично обґрунтовані А. С. Макаренком: здійснення роботи із самообслуговування, сільськогосподарські роботи, взаємодія з освітою, індивідуалізація творчої праці, увага до дисциплінованості, спрямовані на розвиток майбутнього життєвого рівня, добробуту учнів та навичок згуртування та колективізму.

Виховні позиції і принципи А. Макаренка були, є і будуть актуальними у шкільній практиці, оскільки лише наполегливою працею можна досягти вагомих результатів.

Список використаної літератури

1. Гайда І. Погляди А. С. Макаренка на виховання / І. Гайда // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн. – 2001. – Вип. 3. – С. 173–180.
2. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1948. – 91 с.
3. Носовець Н. Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А. С. Макаренка [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Наталія Михайлівна Носовець; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 271 с.
4. Павлова М. П. Педагогическая система А. С. Макаренко [текст] / М. П. Павлова. – Изд. второе. – М. : Высш. школа, 1965. – 324 с.

Альона Кондак

ЗАВДАННЯ І ЗАСОБИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

У сучасній загальноосвітній школі трудове навчання розглядають, з одного боку, як загальноосвітню політехнічну підготовку, з іншого – як передпрофесійну підготовку та як засіб збудження інтересу до навчання взагалі. З ранніх років у дітей необхідно формувати ті звички та якості, які бажані на будь-якій роботі: пунктуальність, добросовісність, чесність, спритність у виконанні поставлених завдань [4].

Трудова підготовка учнів завжди була предметом дослідження педагогіки. Сучасні школи мають пробуджувати в учнів прагнення до практичної трудової діяльності та керувати їхнім інтелектуальним розвитком для того, щоб у подальшому вони мали змогу поєднувати фізичну і розумову працю. Трудове виховання має здійснюватись шляхом залучення молоді до різноманітних видів суспільно корисної, педагогічно організованої праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці [1].

Школярі мають глибоко усвідомити, що життя людини, позбавлене праці, втрачає сенс. З цього приводу К. Ушинський писав: *“Якби люди винайшли філософський камінь, то була б ще не велика біда: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує усе, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком заміняє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство”* [9].

Повага до працьовитої людини, потреба у постійній праці, працелюбство – основна складова моральності особистості. І стосується це не тільки дорослої людини, а й кожної дитини, починаючи з дошкільного віку. Підкреслюючи величезну мораль-

ну, виховну роль праці у становленні людини як особистості, К. Д. Ушинський писав: *“...животворний вплив особиста праця має лише на того, хто працює. Матеріальні плоди праці можна відібрати, успадкувати, купити, але внутрішньої, духовної, животворної сили праці не можна ні відібрати, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії; вона залишиться в того, хто працює”* [9].

Виховання працелюбства можливе тільки в нерозривній єдності з моральним вихованням, з формуванням духовного світу дитини. Праця значно розширює можливості поєднання всіх засобів і форм педагогічного впливу на особистість учня. Найважливішою умовою успіху в трудовому вихованні школярів є залучення до участі у найрізноманітніших видах педагогічно доцільної діяльності, насамперед тих, що мають суспільно корисну цінність. Допомога батькам, навчання в школі, заняття в гуртках художньої самодіяльності, технічної творчості, спортивних гуртках і секціях – кожен із названих видів діяльності є важливим і сприяє формуванню моральності дитини, вихованню в неї важливих людських рис як громадянина.

Особливої актуальності набуває проблема удосконалення трудового виховання учнів сільських шкіл. Адже, на відміну від міської школи для сільської характерна мала наповненість класів, що має як позитивні, так і негативні наслідки.

Запровадження модульного принципу в побудові програми трудового навчання передбачає наявність основних (базових) модулів і вибіркових (варіативних). Реалізація такої суттєво залежить від матеріально-технічної бази сільських шкіл, фахової підготовленості вчителів трудового навчання, регіональних традицій (народних ремесел і промислів), які можуть вивчатися спільно обома групами (хлопців і дівчаток), наповненості класів (поділу на групи хлопців і дівчаток) та інтересів учнів. Тому, майбутній вчитель повинен, ще при навчанні у ВНЗ зайняти активну позицію щодо вдосконалення шкільної системи трудового навчання та виховання учнів, використовувати як інноваційні технології, так і національні традиції навчання та відродження старовинних ремесел.

Завдання трудового виховання зумовлені потребами існування, самоутвердження і взаємодії людини в суспільстві та природному середовищі. До цих завдань належать:

- виховання психологічної готовності учнів до праці (бажання сумнівно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов’язку і духовної потреби, бережливості щодо результатів праці та поваги до трудової діяльності інших людей);
- освітню підготовку до праці (оволодіння загальноосвітніми і політехнічними і спеціальними знаннями, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, підготовку до свідомого вибору професії).

Трудове виховання ґрунтується на таких принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості (морального, інтелектуального, естетичного, фізичного);
- виявлення і розвитку індивідуальності в праці;
- високої моральності праці, її суспільно корисної спрямованості;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;
- постійності, безперервності, посильності праці;
- наявності елементів продуктивної діяльності дорослих у дитячій праці;
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

Зміст трудового виховання школярів визначається навчальною програмою для кожного класу. Його особливості відображають поняття “трудова свідомість”, “досвід трудової діяльності”, “активна трудова позиція”.

Кожний вид праці має сприяти фізичному, розумовому і моральному вихованню школярів. Однак для того, щоб праця виховувала, вона має бути належним чином організована, тобто відповідати певним педагогічним вимогам. Праця має бути цілеспрямованою, тобто учні повинні розуміти мету пропонованої роботи, знати, для чого вони її виконують, якими будуть її результати. Кожен учень повинен усвідомити, чого

саме вимагають від нього. Неусвідомлена праця не сприяє формуванню потреби в ній, любові до неї.

Працю учнів необхідно пов'язувати з їх навчальною роботою. Це означає, що, підбираючи об'єкти праці для учнів, слід надавати перевагу тим, які тісно пов'язані з їх навчальною роботою. Важливо домагатися, щоб трудова діяльність школярів сприяла практичному застосуванню і поглибленню знань, допомагала формуванню в них високих моральних якостей, підвищувала суспільну активність і сприяла підготовці до продуктивної праці в різних галузях виробництва. А. Макаренко зазначав, що праця без освіти, без політичного і морального виховання, що йдуть поряд, – нейтральний процес.

Учні мають навчитися працювати в колективі. У процесі колективної праці формуються певні взаємини між учнями, дух співробітництва, взаємодопомоги, товарищескість, виробляється здатність до спільного трудового зусилля. «Спільне трудове зусилля, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна їх взаємна трудова залежність тільки й можуть створити правильне ставлення людей один до одного, любов і дружбу у відношенні до кожного трудівника, обурення і засудження у відношенні до ледаря, до людини, що ухиляється від праці... У трудовому зусиллі виховується не тільки робоча підготовка людини, але й підготовка товариша, тобто виховується правильне ставлення до інших людей, – це вже буде моральна підготовка» [5].

Критеріями трудової вихованості школярів є: висока особиста зацікавленість і продуктивність праці, відмінна якість продукції, трудова активність і творче, раціоналізаторське ставлення до процесу праці, трудова, виробнича, планова, технологічна дисципліна, працелюбство.

У процесі трудового виховання школярів використовуються різноманітні методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки. Вибір їх залежить від характеру навчальної діяльності.

Метод колективної єдиної вимоги є формою вираження суспільних норм поведінки. Єдині вимоги сприяють залученню школярів до обов'язкової суспільно-корисної діяльності, системи стосунків, накопиченню досвіду свідомої дисципліни і культури поведінки. Як свідчать дослідження, система єдиних вимог допомагає формуванню таких важливих особистісних якостей, як організованість, дисциплінованість, працелюбність, вимогливість до себе, відповідальність. Реалізуючи метод колективних вимог, можна одержати чіткі уявлення про стан дисципліни учнів, їх уміння самостійно працювати.

В процесі трудового виховання школярів застосовується і *метод привчання*, в основі якого лежить оволодіння дитиною переважно процесуальною стороною діяльності. У педагогічній літературі привчання визначається як організація планомірного і регулярного виконання дітьми певних дій з метою перетворення їх у звичні форми громадської поведінки. Звичка повинна стати стійкою якістю особистості, вона утворюється внаслідок систематичних багаторазових повторень певних дій.

Широко використовується і *метод вправлянь*. Вправляння – це багаторазове повторення, закріплення засобів дії і поведінки, створення необхідних умов, за якими учень міг би поводитися відповідно до висунутих норм і правил. Вправляння застосовується як засіб накопичення досвіду відповідального ставлення до праці, до виконання своїх обов'язків, моральної поведінки.

Виховуючі ситуації, ось ще один метод трудового виховання. Виховуючі ситуації – це спеціально організовані педагогічні умови з метою виявлення чи формування в процесі життєдіяльності школярів системи відповідних ставлень.

Використовуються також *методи стимулювання поведінки і діяльності: заохочення, змагання та ін.*

Заохочення викликає в учнів почуття задоволення, радості, впевненості у власних силах, бажання працювати ще краще. Цей метод особливо важливий для виховання учнів, які характеризуються замкненістю, боязкістю, сором'язливістю. Треба знаходити в поведінці, характері, діяльності дитини позитивне, не пропускати нагоди сказати

схвальне слово про добрий вчинок кожного. Потрібно намагатися зрозуміти учня, побачити його добрі справи, пізнати їх суть; використовувати схвалення, довіру, через які виявляється повага до учня, стимулюється почуття відповідальності [2].

Змагання – метод, який забезпечує успіх і цілеспрямованість у процесі відчуття товариської взаємодопомоги шляхом обліку і порівняння результатів спільної діяльності й заохочування її учасників. За правильно організованих умов змагання дає цінні результати. Наприклад, учні можуть змагатися за найкращий санітарний стан класної кімнати, чергування, бережливе ставлення до шкільного майна, речей, за звання умільця, переможця конкурсів, тощо. Головним у застосуванні цього методу є створення умов для спільної праці, спонукання, прагнення до загального успіху, спільних досягнень, що сприяло згуртуванню дитячого колективу, прояву взаємодопомоги, співробітництва, взаєморозуміння.

Крім традиційних методів в процесі трудового виховання набувають поширення й інші активні форми і методи роботи: рольові та імітаційні ігри, драматизації та ін.

Таким чином, ефективність трудового виховання школярів може бути досягнута завдяки вмілому використанню різноманітних методів і форм трудового виховання, в процесі якого відбувається накопичення досвіду колективної трудової діяльності.

Важлива роль у піднесенні рівня трудового виховання школярів належить формуванню в них вольових рис характеру. Тому необхідно привчити дітей і підлітків переборювати труднощі й почуття втоми. В житті часто доводиться втомлюватись для того, щоб досягнути належного результату в роботі. Водночас треба привчати дитину економити свої сили, навчити не тільки працювати, а знаходити в собі ресурси, щоб пробудити себе до праці, привчити до думки про те, що праця сама по собі буде давати задоволення досягнутої мети. Учителі й батьки повинні привчити її до вмілого, організованого підходу до переборювання перешкод та труднощів. Обов'язок трудитися не вигадка, не плід теоретизування, а один із найголовніших обов'язків людини як соціальної істоти, як володаря власної долі, як особистості, здатної до постійного і безперервного самовдосконалення, гуманізації стосунків з людьми, своїх ставлень до них і до себе самої.

Список використаної літератури

1. *Боришевський М. Й.* Праця у становленні громадян / М. Й. Боришевський // Початкова школа – 1997 – №2 – С. 44–49.
2. *Завьялова Н. А.* Профессиональная подготовка учащихся методами ТРИЗ / Н. А. Завьялова // Обдарована дитина – 2004. – №10 – С. 29–30.
3. *Зіркій Г. Ф.* Поглиблена трудова чи допрофесійна підготовка / Г. Ф. Зіркій // Трудова підготовка в закладах освіти – 1999. – №3. – С. 6.
4. *Левківський М. В.* Критерії та рівні розвитку відповідального ставлення до праці / М. В. Левківський // Рідна школа – 1993. – №11-12. – С. 54–56.
5. *О трудовом воспитании: Хрестоматия.* – М. : Просвещение – 1983. – 336 с.
6. *Пашков А. Г.* Труд как средство воспитания / А. Г. Пашков // Педагогика – 1992. – №7-8. – С. 3–11.
7. *Рибалка В. М., Левтик М. А.* Особистісний підхід до учня у формуванні готовності до професійного навчання і праці / В. М. Рибалка, М. А. Левтик // Відкритий урок – 2004. – №21-24. – С. 29–30.
8. *Тхоржевська Т. Л.* Трудове виховання як критерій моральності / Т. Л. Тхоржевська // Трудова підготовка в закладах освіти – 1999. – №3. – С. 34–39.
9. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К. : Академія – 1949.